

Şuşa Bəyannaməsindən Qarabağ Bəyannaməsinədək

III məqalə

Cənubi Qafqazda 3 fərqli geosiyasi nümunə

Şuşa Bəyannaməsinə Cənubi Qafqazın bugünkü geosiyasi gerçəklikləri prizmasında baxanda aydın olur ki, Azərbaycan regionun ən şanslı dövlətidir. 2020-ci ildən başlayan proseslər 2024-cü ildə regionun hər üç dövlətini fərqli geosiyasi statusa gətirib çıxarmışdır. Ermənistan bir addım belə irəli gedə bilməmişdir. Onun geosiyasi anlamda yerində saydığını demək də çətinidir. Çünki bu ölkə geosiyasi aspektdə tam bir qeyri-müəyyənlik içindədir. Rusiyalı prioritet müttəfiq kimi itirmək üzrədir. ABŞ və Avropanın tam olaraq etibarını və güvənini qazana bilməmişdir. İranla münasibətlərdə aydın olmayan çox sayda məsələ qalmaqdadır. Digər tərəfdən, Qərbin Gürcüstana münasibəti göstərir ki, eyni qaydada istənilən an İrəvanı kənara qoya bilər. Çünki Qərb üçün öz maraqlarından başqa dəyər yoxdur. Onların demokratiya, liberalizm, insan haqları və s. gelişgözel sözlərinin sərhədləri öz şəxsi maraqlarının hüdudlarını aşmır!

Belə çıxır ki, Ermənistanın geosiyasi anlamda faktiki olaraq "ayaqları yerdən üzümüşdür" və onun real "dayaqları" yoxdur! Bu baxımdan Gürcüstanın son zamanlar Qərblə münasibətlərində özünü göstərən bir sıra məqamlar da qonşu dövləti çətin vəziyyətə salır. ABŞ, Fransa və Almaniya Tbilisiyə birbaşa yardımları dayandırmışlar və şərt qoymuşlar: mövqeyini dəyişmədən əlaqələri daha da məhdudlaşdıracağıq! Bu, birbaşa dikte və müstəqil dövlətin suverenliyinə qəsd-dir. Çünki Gürcüstan Aİ-nin assosiativ üzvüdür, büdcəsində bu təşkilatdan aldığı yardımlar xüsusi yer tutur. Bir sıra hüquqi imtiyazları mövcuddur. Gürcüstan Brüsselin yaratdığı güzətlə şəraitdən geniş yararlanırdı. İndi isə məlum olur ki, bütün bunların üst səviyyəsində Qərbin geosiyasi maraqları dayanmışdır! Yeni, real olaraq demokratik və liberal münasibətdən söhbət gedə bilməz. Bu, artıq rəsmi Tbilisini və Cənubi Qafqazı bütövlükdə region kimi düşündürməlidir.

Bunların fonunda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasətin möhtəşəmliyi və səmərəliliyi aydın görünür. İlham Əliyev heç bir dövlətlə münasibətləri bərabərhüquqluluq və qarşılıqlı faydalılıq prinsiplərindən kənarda qurmadı. Türkiyə ilə ən yaxın əlaqələri qurmaqda davam etdi. Bunun fonunda Rusiya və İranla əlaqələri konkret faydalılıq müstəvisində inkişaf etdirdi. Avropa İttifaqı ilə münasibətləri Azərbaycanın milli maraqları və müstəqilliyi və təhlükəsizliyi çərçivəsindən kənarda qurmadı. Brüsselin assosiativ üzvlükdə ısrarına baxmayaraq, İlham Əliyev özünün təkliflər paketini hazırladı və masa üzərinə qoydu. Yəni də rəsmi Brüsselin bütün maneələri və təzyiqlərini cəhdlərinə baxmayaraq Bakı mövqeyindən çəkilmədi. Nəticədə hazırda Aİ Azərbaycanla bərabərhüquqlu və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq kursunu reallaşdırmağa çalışır. Azərbaycan həyata keçirdiyi müstəqil siyasətlə faktiki olaraq Qərbin enerji təhlükəsizliyinin onların milli təhlükəsizliyinin təmini kontekstində re-

allaşmasında ciddi rol oynayır

Bundan əlavə, Şuşa Bəyannaməsinə əsaslanan strateji müttəfiqlik nümunəsi özünü tam olaraq doğrultmuşdur. Azərbaycan Cənubi Qafqazın güclü lideri və onun təhlükəsizliyinin əsas təminatçısıdır. Və məsələ Cənubi Qafqazın siyasi və coğrafi sərhədləri ilə məhdudlaşmışdır. Şuşa Bəyannaməsinin, öncəki məqalədə vurğuladığımız kimi, integrativ potensialı regional miqyası aşaraq multiregional məkanda dövlətlərin əməkdaşlığına təkan verə bilər. Bu sənədin Cənubi Qafqazda perspektivli geosiyasi konfigurasiyanın yaranmasında konstruktiv rolunu üzərində bir qədər geniş dayanaq.

Şuşa Bəyannaməsi – regional integrasiya modeli

Yuxarıdakı qısa müqayisələr göstərir ki, Cənubi Qafqazda Azərbaycandan başqa digər yerli dövlətlər yenidən geosiyasi seçim qarşısında qalmışlar. Onların İndiyə qədər seçdikləri kurs zamanın sınaqlarına tab gətirə bilmədi. Deməli, gec və ya tez Ermənistan və Gürcüstan yeni geosiyasi seçim etməlidirlər. Mövcud nümunələr sırasında onlar üçün ən uyğun olanı Şuşa Bəyannaməsində yer almış əməkdaşlıq və müttəfiqlik müddəalarının fəlsəfidir. Bunu İrəvan və Tbilisinin real qəbul edib-ətməyəcəyi haqqında proqnoz verə bilmərik. Lakin bizim üçün bir məqam aydındır: heç bir dövlətə müstəqilliyinin tam təmin olunmadığı əməkdaşlıq və müttəfiqlik modeli sona qədər faydalı ola bilməz!

Əgər Ermənistan və Gürcüstan əməkdaşlığın strateji seçimində bu meyar əməl etməsələr və hər hansı süni faktorlara görə hərəkət etsələr, müəyyən zaman kəsindən sonra təkrar geosiyasi və siyasi böhrana düşəcəklər. Onların düzgün seçim etməsi üçün regionun özündə nümunə vardır. Bu, Şuşa Bəyannaməsinin şərtləridir. Həmin şərtlər strateji müttəfiqlikdə müstəqilliyi və bərabərhüquqluğu tam olaraq qorumağa təminat verir.

Sənədlə bağlı vurğulanan özəlliklər əsasında bir sıra fəlsəfi ümumləşdirmələr apara bilərik. Şuşa Bəyannaməsi iki dost və qardaş dövlətin müstəqilliyə qarşılıqlı hörmət əsasında strateji müttəfiqliyinin faydalı nümunəsidir.

Bu sənəd bir daha sübut edir ki, ən yaxın dövlətlər belə uğurlu və real müttəfiqliyə münasibətləri yalnız beynəlxalq hüquq normaları və səmimiyyət əsasında qurduqda nail ola bilərlər.

Şuşa Bəyannaməsinin birləşdirici ruhunun təməlinə "bir millət, iki dövlət" kəlamı dayanır. Bu, əslərdir ki, Azərbaycan dövlətçiliyinin xarakterində olduğu müstəqil dövlət quruculuğu konsepsiyasının manifesti, siyasi-ideoloji və mədəni-mədəni arxitektikasının ana faktorudur.

Şuşa Bəyannaməsi iki qardaş dövlətin strateji müttəfiqliyi həyata keçirmək kontekstində müasir mərhələdə ciddi sınaqdır. Təcrübə və əldə edilən nəticələr göstərir ki, Azərbaycan və Türkiyə bu mərhələdə sınağı böyük uğurla keçmişlər!

Şuşa Bəyannaməsi strateji sənəd olaraq, özündə faydalı əməkdaşlığın böyük potensialını daşıyır və bu, geniş geosiyasi məkanda faydalı nümunə ola bilər! Sonuncu qənaət kontekstində bir özəlliyi də vurğulamaq istərdik. Şuşa Bəyannaməsinin geosiyasi aspektdə vacib özəlliklərindən biri ondan ibarətdir ki, başqa alternativ müttəfiqlik nümunələri üçün də ideya qaynağı rolunu oynaya bilər. Yəni Şuşa Bəyannaməsinin özü yeni strateji müttəfiqlik sənədlərinin hazırlanmasını stimullaşdırma bilər.

Bu, olduqca əhəmiyyətli keyfiyyətdir. Konkret olaraq, Şuşa Bəyannaməsi regional miqyasda strateji müttəfiqliyi regionun maraqlarına uyğun motivasiya edə bilər.

Əlbəttə, bu, hələlik nəzəri-konseptual qənaətdir. Onun praktiki reallaşması digər şərtləri də tələb edir. Lakin yeni bir nümunə artıq meydana gəlmişdir və Cənubi Qafqaz dövlətləri real vəziyyətə həmin yenilik kontekstində baxa bilərlər. Biz, Qarabağ Bəyannaməsini nəzərdə

tuturuq.

Qarabağ Bəyannaməsi – strateji müttəfiqlik nümunəsi

"Qarabağ Bəyannaməsi" 2024-cü il iyulun 6-da Şuşada keçirilmiş Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) "Nəqliyyat, bağlantı və iqlim fəaliyyəti vasitəsilə dayanıqlı gələcəyin qurulması" mövzusunda qeyri-rəsmi Zirvə görüşünün yekununda qəbul edilmişdir. Əgər Şuşa Bəyannaməsini iki türk dövləti – Azərbaycan və Türkiyə imzalamışdırsa, Qarabağ Bəyannaməsini Azərbaycan, Qazaxstan, Qırğız, Özbəkistan respublikalarının prezidentləri və Türkiyə Respublikasının vitse-prezidenti imzalamışlar. Şuşa Bəyannaməsi iki türk dövlətinin birliyinə, strateji müttəfiqlik səviyyəsində əlaqələrinə xidmət edirdi, bundan cəmi 4 il sonra imzalanan Qarabağ Bəyannaməsi 5 türk dövlətinin birliyinə xidmət edir. Bu mənada Qarabağ Bəyannaməsinin türk dünyasının integrasiyasının yeni mərhələsinin əsasını qoyduğu haqqında nəticə çıxarmaq olar. Şübhəsiz, Qarabağ Bəyannaməsi türk dövlətlərinin münasibətlərini yeni səviyyəyə yüksəldir ki, bunun da stimullaşdırıcı faktorları Şuşa Bəyannaməsidir.

Qarabağ Bəyannaməsinin vacibliyinin sənəddə əsaslandırılması çox maraqlıdır. Onları aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

- "Türk dünyasının regionda və dünyada sülh, təhlükəsizlik, sabitlik, inkişaf və tərəqqi ideyalarına sadıq olan türk xalqlarının ortaq etnik köklər, tarix, dil, mədəniyyət, ənənələr və dəyərlərinə söykənən ailə olduğunu hesab edərək";

- "Türk xalqlarının qitə miqyasında töhfələrini, global siyasət, iqtisadiyyat və sivilizasiyaların inkişafında tarix boyu oynadığı rolunun ən yüksək dəyərini vurğulayaraq";

- "Bəşəriyyət tarixində Türk xalqlarının siyasi, iqtisadi və bəşəri nailiyyətlərinə əsaslanaraq";

- 2023-cü ilin noyabrında keçirilmiş Astana Zirvə görüşünün "TDT-nin gələ-

Türk dünyasının və Türk Dövlətləri Təşkilatının gücləndirilməsi Azərbaycanın xarici siyasətinin prioritet istiqamətidir. Azərbaycan həmişə Türk dünyasının... global arenada güc mərkəzinə çevrilməsi namına səylər göstərmişdir. Türk Dövlətləri Təşkilatı dünya miqyasında güc mərkəzlərinin birinə çevrilməlidir.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti

cək transformasiyasında və Türk dünyasının integrasiyası səylərində, eləcə də onların xalqlarının birlik və rifahının gücləndirilməsində növbəti mühüm mərhələ" olduğunu qəbul edərək;

- "TDT-nin yaradılmasına dair Naxçıvan sazişinə uyğun olaraq, Dövlət Başçıları Şurasının DBŞ müntəzəm görüşləri ilə yanaşı, ildə bir dəfə DBŞ-nin qeyri-rəsmi görüşlərinin keçirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təklifini alqışlayaraq";

- "Geniş Türk dünyasından olan xalqların bir araya gətirilməsində Şuşa şəhərinin mədəni əhəmiyyətini qəbul edərək";

- "Azərbaycan Respublikasının ərəzi bütövlüyünün və suverenliyinin tam bərpasından sonra Şuşada keçirilən görüşün Türk xalqlarının birliyinin, onların sülhə və ədalətə sadıqlılığının bariz təzahürü olduğunu bəyan edərək";

- "Yüz minlərlə azərbaycanlı keçmiş məcburi köçkünün öz ata-baba yurdlarına qayıdışı üçün şərait yaradacaq genişmiqyaslı miniatemizləmə fəaliyyəti və humanitar inşasızlaşdırma səyləri də daxil olmaqla, işğaldan azad edilmiş torpaqların yenidən qurulması və bərpası səylərində Azərbaycan hökuməti və xalqı ilə həmrəyliklərini ifadə edərək;

- "Türk dövlətləri arasında sabit və çoxşaxəli əlaqələrin inkişafına, o cümlədən, iqlim fəaliyyəti vasitəsilə sağlam planetin qorunmasına yönəlmiş birgə səylərlə davamlı gələcəyin mümkün olduğunu təsdiq edərək;

- "Dünyanın üzleşdiyi hazırkı geosiyasi və təhlükəsizlik çağırışlarının türk dövlətlərinin vahid güc kimi çıxışı etməsinə tələb etdiyini və qarşılıqlı maraq kəsb edən regional və beynəlxalq məsələlərlə bağlı mütəmadi məsləhətləşmələrin aparılmasının zəruriliyini etiraf edərək" Qarabağ Bəyannaməsi imzalanmışdır.

Göründüyü kimi, Türk dövlətləri 10 ciddi argumentə əsaslanaraq, multiregional mahiyyətli çox mühüm konseptual sənəd hazırlamışlar. Bu, Şuşa Bəyannaməsinin Türk dövlətləri arasında əlaqələrin qurulması baxımından oynadığı rolu daha aydın dərk etmək baxımından da mühüm hadisədir. Yuxarıdakı arqumentlərin məzmununa həmin prizmadan yanaşdıqda görürük ki, Qarabağ Bəyannaməsini mümkün edən başlıca faktorlardan biri məhz Şuşa Bəyannaməsinin uğurları olmuşdur. Qarabağ Bəyannaməsində açıq ifadə edilir ki, Şuşa Bəyannaməsindən başlayan daha geniş tərkibdə yol davam etdirilir. Əldə olunan nəticələr üzərində türk dövlətləri strateji əməkdaşlığı yeni səviyyəyə yüksəltməyə hazırırlar. Bu baxımdan əgər Şuşa Bəyannaməsi Azərbaycanla Türkiyənin əlaqələrinin yol xəritədirsə, Qarabağ Bəyannaməsi bütövlükdə türk dövlətlərinin əlaqələrinin yol göstərenidir. Bu məqam Qarabağ Bəyannaməsinə özəl substantiv və funksional keyfiyyətlər gətirir.

(ardı var)

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru